

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 929.6:929.651(477.87)

DOI: 10.24144/2523-4498.1(42).2020.202468

СФРАГІСТИКА ТА ГЕРАЛЬДИКА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА ЯКОВА ІСАКОВИЧА ШТЕРНБЕРГА

Міськов Іван Олексійович

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін
Закарпатської академії мистецтв, докторант,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: miskoviv@gmail.com

Автор у даній статті спробував проаналізувати та оцінити сфрагістику та геральдику у науковій спадщині проф. Я. І. Штернберга. Проф. Я. Штернберг працював у фондах Закарпатського краєзнавчого музею, Державному архіві Закарпатської області та Угорському Національному Архіві м. Будапешт, збираючи сфрагістичний матеріал, найкращі взірці печаток і гербів населених пунктів комітатів Берег, Мараморош, Угоча, Унг Угорського королівства Австрійської імперії. Дослідник планував видати наукове видання. Про це свідчить, крім того, робота над описом печатки (кругла, овал, прямокутна), її розміри (діаметр, довжина та ширина), легендами печаток, збір і порівняння подібних гербів і печаток населених пунктів сучасного Закарпаття. Я. І. Штернберг зібрав достатню кількість відбитків печаток, гербів міст і сіл комітатських гербів Берега, Мараморошу, Угочі, Унга Угорського королівства Австрійської імперії, окремі малюнки печаток Ужанського комітату. Серед сфрагістичного матеріалу представлені відбитки печаток населених пунктів Форнош, (1844), Горонд (1844), Гатмег (1844), Кіш Лого (1844), Кіш Мартинка (1844), Лісарня (1852), Мішкаровиця (1844), Містиче (1844), Давідгаза (1862), Ронафалу (1888), Кіш Сольва (1888), Тівадар (1785), Собатін, Варі (1844), Веребеш (1890), Верецьке (1889), Абранка (1890), Шонборн (1844), Буболішка (1844), Чомонья (1844), Дішковіца (1889), Дункофалва (1879), Фелио Грабовніца (1844), Фелио Верецьке (1844), Оліо Нересніце (1842), Фелио Апіша, Ірголці (1842), Густкоз, Вішк (1901), Ізке (1904) тощо. Наслідком його наукових студій стали публікації про емблеми, печатки та герби міст і сіл комітатів Берег, Мараморош, Угоча, Унг на сторінках обласної закарпатської газети «Новини Закарпаття». У даних публікаціях проф. Штернберг у науково-популярній формі ознайомив читача з гербами та печатками сіл, селищ, міст сучасної Закарпатської області, комітатськими гербами, обласним гербом Закарпаття, усього 52 населені пункти. Серед сіл, містечок і міст, які удостоїлися уваги дослідника, були опубліковані печатки та герби Мукачева, Сваляви, Волівця, Нижніх Воріт, Іршави, Ільниці, Білок, Імстичева, Берегова, Вари, В. Берегів, Косина, Кідьоша (Зміївки), Чинадієва, Великі Лучки, Ракошино, Росвигово, Підмонастир, Паланок, Підгорода, Підгорян, Шелестова, Фрідешова, Ужгорода, Чопа, Великої Доброни, Середнього, Дравців, Радванки, Доманинців, Перечина, Сімера, Порошково, Дубриничів, Тур'ї Реметів, Зарічова, Виноградова, Шаланків, Чорнотисова, п'яти коронних міст - Сігета та Довгого Поля (Румунія), Вишкова, Хуста, Тячева, Буштина, Рахова, Великого Бичкова, Великого Березного, Малевого Березного, Лютої, Міжгір'я, Прислопа. Проф. Штернберг підсумував, що найперша відома печатка Мукачева з 1376 р., комітатські герби з'являються після 1550 р., а найбільша кількість печаток датується 1844 р., хоча є дати ще раніше і пізніше. Є декотрі печатки населених пунктів без датування. В окремих описах гербів, Я. Штернберг подав їх у геральдичних кольорах. Публікації 1991 року є дуже актуальними в наш час, тому що багато населених пунктів Закарпаття до сьогодні не мають своїх «історичних» гербів. Потрібно докласти чимало зусиль, щоб його публікації про печатки та герби населених пунктів (тепер Закарпатської обл.) на сторінках газети «Новини Закарпаття», по можливості, видати окремим виданням. Враховуючи, на теперішній час 13 районів Закарпатської області, є що досліджувати та публікувати з історії сфрагістики та геральдики – печаток і гербів населених пунктів краю.

Ключові слова: професор, дослідник, архів, документ, геральдика, герб, сфрагістика, печатка, відбиток печатки, гербова печатка, емблема, щит, село, містечко, місто, комітат.

Постановка проблеми. Сфрагістика і геральдика як спеціальні історичні дисципліни доповнюють одна одну. Геральдична фігура чи символ на печатці складають основу герба. Питаннями сфрагістики та геральдики зацікавився у свій час відомий професійний історик-гунгаролог Я. І. Штернберг (1924 – 1992) [Професор, 1994, с. 3–4, 12–17]. Майже всі населені пункти Закарпаття у радянську добу

були позбавлені своїх символів, емблем, печаток і гербів. Хоча, на початку 80-х рр. декотрі печатки населених пунктів (печатка м. Ужгорода – 1635 р., старовинний герб Мукачева, печатка с. Лучки – 1844 р., печатки сільського управління сіл Богдан, Мала Мартинка, Буштина) були опубліковані у російськомовному виданні, присвяченому історії міст і сіл Закарпатської області [История, 1982, с. 91, 313,

327, 415, 445, 445, 457], а також на сторінках газети «Закарпатська правда» у невеличких нарисах краєзнавця Ю. Качія [Качій, 1980, с. 4; Качій, 1982, с. 4]. Саме пошуками найдавніших міських гербів і сільських печаток комітетів Берег, Мараморш, Угоча, Унг (сучасне Закарпаття) займався проф. Я. І. Штернберг.

Аналіз літератури показав, що сучасні дослідники, котрі і сьогодні займаються і займаються дослідженнями в царині сфрагістики (геральдики) Закарпаття та України, неодноразово використовували та посилались на публікації проф. Я. І. Штернберга. Серед них – голова Українського Геральдичного Товариства А. Гречило [Гречило, 1998, с. 37–38; Гречило, 2010, с. 84–85], Ю. Савчук, І. Сварник [Гречило, Савчук, Сварник, с. 74–75, 102, 106–107, 193, 239, 345], місцеві краєзнавці В. Куликовський [Куликовський, Мариконь, 2010, 112 с.], Б. Мариконь та В. Ньорба [Мариконь Б., Ньорба В., 2010, 96 с.], дослідник гербів міських населених пунктів В. Панченко [Панченко, 2008, с. 40, 51, 54, 55, 77, 91, 93, 111, 116, 148, 149, 168, 175].

Метою даної статті, на основі «сфрагістичного» архіву, доступних публікацій, є спроба проаналізувати та оцінити сфрагістику (геральдику) у науковій спадщині проф. Я. Штернберга. Частину ксерокопій гербів і печаток комітетів Берег, Мараморш, Унг із архіву Я. Штернберга мені люб'язно надав кандидат філологічних наук В. І. Падяк.

Виклад основного матеріалу. Із зростанням зацікавленості на початку 90-х років ХХ ст. до печаток і гербів населених пунктів Закарпаття, проф. Я. Штернберг дуже активно розпочав царині сфрагістики та геральдики свою дослідницьку діяльність, спрямувавши її на пошук давніших гербів і печаток. Працюючи в Угорському державному архіві, Я. І. Штернберг зібрав достатню кількість відбитків печаток, гербів міст і сіл (Рис. 1, 2, 3), комітатських гербів Берега, Мараморшу, Угочі, Унга Угорського королівства Австрійської імперії, окремі малюнки печаток Ужанського комітату (Рис. 4). Серед сфрагістичного матеріалу представлені відбитки печаток населених пунктів (угорською мовою) Форнош, (1844), Горонд (1844), Гатмег (1844), Кіш Лого (1844), Кіш Мартинка (1844), Лісарня (1852), Мішкаровиця (1844), Містиче (1844), Давідгаза (1862), Ронафалу (1888), Кіш Сольва (1888), Тівадар (1785), Собатін, Варі (1844), Веребеш (1890), Верецьке (1889), Абранка (1890), Шонборн (1844), Буболішка (1844), Чомонья (1844), Дішковіца (1889), Дункофалва (1879), Фелшо Грабовніца (1844), Фелшо Верецьке (1844), Олшо Нересніце (1842), Фелшо Апша, Ірголиц (1842), Густкоз, Вішк (1901), Ізке (1904) тощо. Загалом, 6 гербів та 54 печатки із досить нечітких відбитків печаток. Це тільки невелика частина ілюстрацій гербів і печаток, зібраних проф. Штернбергом.

Ця частина та й інші зібрані відбитки печатків, герби про населені пункти Закарпаття, мали б проілюструвати майбутню солідну монографію, матеріали якої опрацьовував та готував до публікації дослідник. На жаль, важка хвороба не дозволила

йому довести справу до кінця. Проте частина досліджень гербів і печаток проф. Штернберга була опублікована у газеті «Новини Закарпаття» протягом 1991 р. Проф. Штернберг вводить читача у світ геральдики та сфрагістики, наголосивши на важливості писемних та речових джерел, до яких належать і герби. Саме нариси про герби регіонів (комітетів), міст і сільських населених пунктів стали предметом висвітлення на сторінках обласної газети «Новини Закарпаття» [Штернберг, 2 лютого, с. 11].

Нариси дослідника було розпочато з обласного герба Закарпаття. Я. І. Штернберг зазначав: «Офіційно затвердженою емблемою Закарпатської області є герб, який прикрашає сторінку нашої газети. Він був створений у 1920 році у зв'язку з обіцянкою властей Чехословацької республіки надати автономію нашому краю. Зображений на світлому фоні бурий ведмідь – богатир карпатських лісів – одна із поширених фігур місцевої геральдики. Він зображений у гербах Березького та Угочанського комітетів. Тиводар Легоцький, що описав 300 емблем сільських місцевостей Березького комітату полічив, що фігура ведмеда відбита на 9 печатках населених пунктів комітату. У протилежній частині щита французької форми на синьо-голубому фоні зображені три жовті смуги, які символізують три ріки краю. Такі смуги зустрічаються і в комітатських гербах Ужанського та Мараморшського комітетів» [Штернберг, 2 лютого, с. 11].

В Угорському королівстві, на території сучасної Закарпатської області були спочатку «королівські», а потім «дворянські» комітати – Ужанський, Березький, Угочанський, Мараморшський. Дослідник констатував: «Комітатські герби появились після видання Державного закону (сейму) Угорщини 1550 року. Тоді був створений герб Ужанського комітату, проте на сьогодні зберігся його опис. На ньому зображувалася рука в панцирі, що тримає шаблю. Зображений герб – це щит французької форми, розділений на дві частини і над ним знаходиться намет. Він складається з рицарського шолома, який увінчаний дворянською колоною, а обабіч звисають декоративні елементи світло-голубого, срібного і золотого кольору. Поле щита синьо-голубе, воно символізує великодушність і щедрість. У верхній частині постає у броні і з короною на голові, тримає вона в руках по три золоті колоски пшениці, яка давала хороші врожаї в низинній частині комітату. Перед постагтю також дворянська корона, що уособлює владу дворянства, його права і привілеї. У нижній частині щита срібні смуги на червоному фоні символізують руки (ріки – автор) комітату (Рис. 5). Цей герб прикрашав барокову арку, зведену (1771 р. – автор) перед будівлею старого «комітатського будинку», спорудженого у 1769 р. в Ужгороді (розібраний у 1930-х роках) на нинішній Жовтневій вулиці (нині вул. А. Волошина – автор). Цей герб можна побачити і на фронтоні нового «комітатського будинку», зведеного в 1809 р. (Нині картинні галерея і книжкове видавництво). Старий герб Березького комітату ХVІ ст. не зберігся, нема і його опису. Новий герб, створений у 1836 році, належить до типу

«мовлячих гербів». Італійський щит овальної форми розділений хрестом срібного кольору. Вгорі на червоному фоні (цей колір символізує багатство) зображено зелено гроно винограду і жолуді з листям дуба. У нижній частині на голубому фоні бурий ведмідь і дві риби. Цей герб зображує основне багатство комітату – виноградники, дубові ліси, його могутнього мешканця, а також багатство рік і водойм регіону (Рис. 6). Угочанський комітат також володів старим гербом, та він теж загубився. Новий герб 1715 року багато в чому схожий на Березький і, наймовірніше, послужив зразком для нього. На щиті іспанської форми, обведеному каймою з жолудями, зображено майже ті ж фігури, що й на Березькому, лише замість ведмедя тут виведений легендарний «чорний рак», що нібито мешкав у ріці Батор. У центрі герба золотий лев на червоному фоні, перенесений з герба роду Перені, найбільшого землевласника регіону... (Рис. 7). Марамороський комітат був створений лише в XIV столітті, старого герба, очевидно нема, бо коли видавався закон 1550 року, Мараморос входив не до складу Угорщини, а до складу Трансільванського князівства. Герб 1748 року незвичайний у тому відношенні, що на ньому зображені робітники – солекопи в процесі праці. Нічого схожого не знайти серед 67 гербів Угорщини. У верхній частині щита німецької форми зображені при вході в шахту шахтарі, що з киркою в руках добувають сіль. Вгорі відтворено характерного представника лісової фауни – гірського козла, а обабіч дві ялинки – краса марамороських лісів. Домінуючими в гербі є солекопи. Зображені чорним кольором. Це колір трауру, але символізує також наполегливість і впевненість. Білий фон відображає реалію – сіль, але цей колір у геральдиці уособлює також віру, вірність, у такому разі – вірність солекопів своїй справі, переконаність у потрібності своєї праці. Смуги в нижній частині герба символізують ріки регіону [Штернберг, 2 лютого, с. 11].

Його друга публікація присвячена печатці м. Мукачева. Я. Штернберг зауважував: «Латинська грамота про надання місту гербової печаті датується 22 травня 1376 р. Вона була складена у місті Берегсас (civitate Zaz) за підписом королеви Угорщини Єлизавети (1300 – 1380). Грамота невеликого формату і за змістом коротка». Згідно цієї грамоти «гості» (hospites) міста Мукачева (villa Munkács) користувалися гербовою печаткою з образом святого мученика Мартіна. Саме відтиск цієї печатки 1376 р. виявлений на документі 1577 р., де на печаті овальної форми зображений священнослужитель з єпископською митрою на голові. Це Св. Мартін, котрий стоїть у ризи з піднятою рукою для благословення і з палицею у другій руці (Рис. 8). Проф. Штернберг подає легенду цієї печатки «Sigillum oppidi Mongacz» (печатка населеного пункту Монгач). У 1844 р. з'являється нова печать, де Св. Мартін зображений вершником-легіонером [Штернберг, 9 лютого, с. 11]. Наступними сфрагістичними дослідженнями Я. Штернберга була публікація про печатки населених пунктів Сваляви, Волівця та Нижніх Воріт.

Щодо овальної печатки м. Сваляви 1804 р. (Sigillum opidis Szolyva also 1804), на якій зображений на диби лев з шестикутною зіркою та півмісяцем дуже нагадував символи Берегова. Це стало приводом до зміни печатки Сваляви у 1843 р., із зображенням чоловіка, що лле з глечика мінеральну воду до бочки (Szolyvam(ezö) város pecsétje – Печать містечка Сольва. 1843), (Рис. 9). На круглій печатці Волівця 1844 р. три загострені дерева з ободком легенди на угорській мові: «Volotz helysegnek pecsetje 1844» (Печать поселення Волоц 1844), (Рис. 10). На круглій гербовій печатці «міста» Нижні Верецьки (тепер Нижні Ворота) 1844 р. зображено крокуючого леопардового лева з піднятою лапою та легендою угорською мовою: «Also Veretzke város pecsetye» (Печать міста Нижніх Верецьких. 1844), (Рис. 11), [Штернберг, 16 лютого, с. 13].

Серед населених пунктів Іршавського району, проф. Я. Штернберг знайшов та опублікував відбитки печаток м. Іршава (Ілошва), сіл – Ільниці (Ілонцо), Білок (Білке), Імстичева (Містице). На овальному відбитку печатки Іршава зображено коло дерева на постаменті чоловіка з шапкою, який у правій руці тримає три риби, легенда угорською «Iosva helyseg» (Поселення Ілошва), (Рис. 12). Щодо печатки с. Білки, дослідник зазначав: «Печать 1844 року описана Тиводаром Легоцьким... Справа зображена виноградна лоза, а зліва – фруктове дерево. Напис угорською: «Печать міста Білки. 1844». У виданому в Будапешті в 1880 році гербовнику з гербами і печатями міст та містечок Угорщини наведена інша печать – з латинським надписом «Oppidum Bilkei» (містечко Білки). На ній листя дуба і жолуді, а з другого боку – гілка з гронами винограду» (Рис. 13), [Штернберг, 23 лютого, с. 12]. Печатка Імстичева відома з 1844 р.: «Печать села, складена за правилами феодальної сфрагістики та геральдики, зображує лева, що стоїть на задніх лапах, із шаблею в передніх лапах. Напис угорською мовою: «Печать поселення Містице. 1844 (Miszticze helysegnek pecsetje. 1844)», (Рис. 14). Щодо печатки с. Ільниця, проф. Штернберг зауважував: «Печать 1844 року зображена за всіма правилами феодальної геральдики. Щит увінчаний дворянською короною, а на ньому зображено вівцю (символ чистоти, цнотливості). Напис угорською мовою «Печать поселення Ілонци 1844» [Штернберг, 23 лютого, с. 12], (Рис. 15).

На думку проф. Штернберга, надання права користуватися гербовою печаткою містом Береговим (давні назви Берегова: Лампертгаза, Берегсас), могло статися 1376 р., коли аналогічний привілей від угорської королеви Єлизавети отримало м. Мукачево: «Кругла печать діаметром 3 см зображує лева з відкритою пащею та піднятим хвостом, на задніх лапах, улюблену фігуру геральдики, яка втілює собою «гордість, мужність і хоробрість». Цар звірів зображений на печаті з відкритою пащею, з піднятим хвостом, готовий до стрибка. Напис латинською мовою стилізованим готичним шрифтом (S[igillum] hospitum de Luprechtzaz - печать гостей з Лумпрехтсаса). Зліва зображений півмісяць, справа – шестикутна зірка» (Рис. 16). Друга, менша печать

належить до XV ст. (S[igillum] hospitum de Lompertzaza), (Рис. 17). На основі цих печатей був створений у XIX столітті герб міста. Він зображує лева, що стоїть на задніх лапах, справа півмісяць, зліва – шестикутна зірка. В архівній справі бургомистра міста за 1903 рік є опис герба, при чому дається його розцвітка. Фон щита французької форми, світло-голубий, лев і зірка золотистого, а півмісяць – сріблястого кольору... Таким чином, золотий лев став символом міста» [Штернберг, 2 березня, с. 11], (Рис. 18). За радянських часів було створено новий герб Берегова. З приводу цього, проф. Штернберг розмірковував: «Років 20 тому при в'їзді в Берегово з боку Мукачева, а потім і при інших в'їздах був встановлений новостворений герб Берегова. Щит варязької форми розділений на чотири поля на зразок герба Березького комітату. У полях зображені: гроно винограду, серп і молот, шестерня і дві руки у потиску. Виникає запитання, чим обумовлена необхідність створення нової емблеми замість старої, яка була дана місту 600 років тому? В естетичному відношенні вона залишає бажати кращого. Впадає у вічі штучність символіки цього герба. Шестерня тут покликає символізувати промисловість міста, але ж вона поки незначна. Дві руки у потиску мали свідчити про дружбу народів різних національностей, що живуть у Берегові...» [Штернберг, 2 березня, с. 11], (Рис. 19).

Серед населених пунктів Берегезького комітату, Я. Штернберг подав опис наступних печаток: «Перша датована печатка Варів із 1659 р. На ній нагрудний портрет імператора Австрії Леопольда I (1657 – 1705), обвитий лавровим вінком і увінчаний дворянською короною (Рис. 20) ...Печатка 1659 року збереглася в трьох варіантах, на них той же самий напис латинською мовою «Sigillum oppidi Vary. 1659» (Печатка містечка Вари). На одній із печаток 1659 року описаний Тиводаром Легоцьким – вінком, що обвиває портрет, тримають два леви. У 1844 році з'являється нова печатка із тим же імператорським портретом, проте напис уже угорською мовою «Печатка вільного міста Вари. 1844» [Штернберг, 16 березня, с. 12]; «Печатка Берегів належить до найстаріших містечкових і сільських печаток краю. Датована 1567 роком і зображує бичачу голову (Рис. 21) ...На печатці 1760 року це ж зображення обвите лавровим листям з написом латинською мовою «Sigillum oppidi 1760» (Печатка містечка Берег). На печатці 1794 року це зображення повторюється з угорським написом «Печатка міста Берег» [Штернберг, 16 березня, с. 12]. «Найстаріша печатка Косина, що є в нашому розпорядженні не датована (Рис. 22). Судячи із стилю вона створена у XVIII столітті, на ній зображений щит німецької форми, на ньому – гілка з плодами. Щит увінчаний дворянською короною, над нею рука, що тримає три жолуді. Напис латинською мовою «Oppidum Kaszon» «Містечко Касон». Зовсім інший мотив на продовгуватій печатці 1814 року. Тут зображений лев, що стоїть на задніх лапах, у передній правій лапі якого меч, а в лівій – три жолуді. Напис латинською мовою Sig(illum) (Nob(illis) OpidiM(ezö) Kaszonyiensium.1814 (Печатка) двор(янс) містечка

М(езе) Касонь. 1814. На новій печатці 1844 року, знову інший сюжет. Щит, прикрашений наметом, на ньому виноградна лоза з чотирма гронами, над щитом меч і дворянська корона, а також рука з жолудями. Напис угорською мовою «Печатка міста Мезекасонь. 1844. Цей же малюнок зображений на печатці з гербом, затверджений у 1904 р.» [Штернберг, 16 березня, с. 12]; «На старій печатці (Зміївки – І.М.) 1551 року зображено щит і на ньому змія, що звивається вгору (це найстаріша серед сільських та містечкових печаток краю) (Рис. 23). Над щитом напис «Кідьош, тобто «Зміївка». Цей мотив на печатці 1837 року. Нарешті більш чіткий малюнок на представленій тут печатці з гербом, затверджений у 1904 році» [Штернберг, 16 березня, с. 12].

Щодо печаток сучасного Мукачівського району, Я. Штернберг подав описи печаток Чинадієва (Сент Міклош), Великих Лучок (Нодь Лучка), Ракошина (Ракош): «Стилізоване зображення замку (Берег) Сент Міклош ми знаходимо на печатці 1843 року. Над будівлею – ранішнє сонце, а поряд дерево. Напис угорською «Печатка поселення Сент-Міклош. 1843. Цей сюжет повторюється на відтвореному нами гербі (Рис. 24), що прикрашає печатку 1904 р.» [Штернберг, 23 березня, с. 11].

Проф. Штернберг опублікував також відбиток печатки XIX ст. Мукачівсько-Чинадієвської доминії, на котрій у центрі зображено лева, що стоїть на трьох горбах: «Над щитом герцозька корона. Частина латинського надпису на відтиску стерлась. Текст, який зберігся, звучить «Sig(illum) dom(ini) Munkach et S.Miklos» (Печатка Мукачівської й Свято-Миколаївської доминії). Геральдичні мотиви цієї печатки взяті з герба роду Шенборнів» [Штернберг, 23 березня, с. 11], (Рис. 25); «...Печатка Великих Лучок датована найімовірніше кінцем XVIII століття, із зображенням кукурудзяного стебла. Напис латинською мовою гласить: Possesio NagyLotska (поселення Велика Лочка). Три стеблини кукурудзи вигравіювані на печатці 1844 року (Рис. 26), де напис поданий угорською мовою. Цей мотив настільки був незвичним і неприйнятним для геральдики, що характеризуючи печатку 1844 року, припустився помилки навіть такий серйозний вчений Тиводар Легоцький. Даючи опис не за відтиском, а на основі матриці печатки, він вважав, що тут зображені три стеблини осоки, що росте на болотистому ґрунті. Кукурудзяний мотив зайняв місце і на гербі Великих Лучок кінця XIX століття, лише художник, що не звик до такого геральдичного зображення, у даному разі він не на висоті. Цей герб ми виявили у фондах Національного архіву Угорщини в Будапешті, де зберігається сажовий відбиток також невідомої печатки Великих Лучок 1856 р. Тут виразна постать русина-українця з косяю в руці. Напис німецькою мовою Germein de Lotyka (Община Лучка 1856)» [Штернберг, 23 березня, с. 11], (Рис. 27); «На печатці 1844 р. зображений рак і напис: «Печатка поселення Ракош (Ракошино). 1844» (Rakos helysegnek pecsétie. 1844) [Штернберг, 23 березня, с. 11], (Рис. 28).

Також Я. Штернберг описав печатки приміських сіл Мукачева. Серед них – Оросвигово (Росвигово)

Підмонастир, Паланок, Підгород, Підгоряни; Шелестова, Фрідешов: «На печатці Оросвигова зображені дві риби, що плывуть у різні сторони. Риби найчастіше фігурують на сільських печатках краю. Це зображення свідчить про рибні багатства Латориці, на березі якої розкинулося село. На жаль, сажевий відтиск печаті в колекції обласного краєзнавчого музею низької якості. На реконструйованому зображенні риби значно крупніші, ніж на відтиску. Напис угорською мовою: «Печать поселення Оросвигово» (Рис. 29); на печаті села Підмонастир (Клоштромольйо) зображено дворянську корону обрамлену вінком із дубового листа, і над короною голуб, «Угорський напис гласить: «Печать поселення Клаштромаля (Підмонастир)» [Штернберг, 30 березня, с. 11], (Рис. 30); відома печатка с.Паланок – напис німецькою мовою: «Община при фортеці Паланк. 1720» (Рис. 31); «На печаті (Підгорода) 1844 р. стилізоване зображення фортеці, що височіє над селом. Напис угорською мовою: «Печать поселення Варала. 1844» (Рис. 32); «Печать 1844 р. Подгерінга (Підгоряни) зображує виноградний кущ з багатими плодами... Напис угорською мовою «Печать поселення Подгерінг. 1844» (Рис. 33); «На печаті Шелестова 1844 р. зображено жеребця, який скаче... Напис угорською мовою: «Печать поселення Шелестова. 1844» (Рис. 34). Незвичною є печатка Фрідешова кінця XIX століття, яка повністю відходить від канонів класичної геральдики. На малюнку без щита чи рамки зображені схрещені молот і кувалда, а внизу напис угорською мовою: «Печать поселення Фрідешова» [Штернберг, 30 березня, с. 11], (Рис. 35).

Серед печаток сіл Мукачівського району, проф. Штернберг опублікував печатку с. Грабівниця 1720 р., але її опис у статті відсутній. Тому, ми подаємо її опис: у самому центрі поля круглої печатки зображено дві лаврові гілки перев'язані стрічкою, а між ними кувалда та молот, а легенда на угорській мові гласить «Печатка населеного пункту Грабівниця 1720 р.» [Штернберг, 30 березня, с. 11], (Рис. 36), а більш її пізніший відбиток – печатка с. Нижня Грабівниця [ДАЗО, ф. 10, оп. 4, спр. 386, арк. 23; Філіпов, 2012, с. 29], (Рис. 37).

Печатку м. Ужгород, Я. І. Штернберг виявив у Національному архіві Угорщини за допомогою угорських колег: «І ось першого дня весни, 22 березня, перед нами розпустилося листя старого міського герба, який ми так довго шукали. З безпосередньою допомогою угорського вченого на нашому столі опинилося більше 10 листів XVI – XVII століть з підписами тодішніх міських старост. На 6 із них періоду 70–90-х років XVI століття була печатка 1561 року. Найбільш чітко її контури вимальовувалися на документі, написаному угорською мовою і підписаному старостою Больдичаром (це ім'я) Кальмаром рівно 400 років тому – 14 квітня 1591 року за старим календарем... На старій печатці реконструйованій запрошеним нами художником на підставі всіх виявлених відтисків – а вони зроблені не на воску, а на папері темнішого кольору – зображена гілка з чотирма листками, праворуч зверху намальовану зірку, а вгорі виведено

слово WNG (Голосний «у» позначався подвійною буквою «в» латинського алфавіту [Штернберг, 6 квітня, с. 11], (Рис. 38). Через що змінювалася в 1635 році стара печатка новою – сказати важко. У всякому разі зображена тут виноградна лоза, більш прив'язана до місця, яке славилось своїми виноградними насадженнями, що оточували місто зусібіч. Латинський напис нової печатки однозначно свідчить про міський статус поселення: Sigillum civitas de Yng. (Печатка міста Унг. 1635 рік). Герб міста з таким же зображенням оформився тільки у XIX столітті. Його форма і забарвлення за офіційним описом 1905 року, наведена у книзі Фінцицького звучить так: «На синьому щиті барокового стилю з ґрунту зеленого кольору проростають три виноградні лози, яких зростають два золотисті грона, а з усіх трьох лозин – по одному виноградному листку» [Штернберг, 6 квітня, с. 11].

Не оминув проф. Штернберг і цехові печатки м. Ужгорода: «Відома порівняно велика кількість ужгородських цехових гербів, виконаних з великим смаком і майстерністю. Такими є герб чоботарів 1608 року, золотих справ майстрів 1683 року» (Рис. 39, 40).

З кінця XVIII ст. відома печатка м. Чоп: людина у човні з веслом на ріці Тиса з легендою на угорській: Csar hely(ség) pets(ete) (Печатка поселення Чоп) [Штернберг, 13 квітня, с. 12], (Рис. 41). На печатці містечка Середне 1860 р. зображено вівцю, у першій нозі якої прапор з хрестом, а навколо зображення легенда латинською: «Печатка містечка Середне. 1860» [Штернберг, 13 квітня, с. 12], (Рис. 42). Про печатку с. Велика Добронь, проф. Штернберг повідомляв: «Печатка 1844 року, на якій зображено гілку дуба і дві риби описав Тиводар Легоцький у 1881 році. Легоцький не знав про печатку 1777 року, яку відтворюємо з документа 1818 року, люб'язно представленого нам журналістом Калманом Моріцом, який готує нарис про минуле рідного села. Сюжет цієї печатки гранично простий. На лівому боці зображено рибу, а справа дата 1777 рік. Латинський напис гласить: «posesio Nag Dobron» (Поселення Велика Добронь) [Штернберг, 13 квітня, с. 12], (Рис. 43). На печатці с. Дравці зображено дерево з легендою на угорській: «Печатка поселення Дароц» (Рис. 44). Печатка с. Радванка відома з кінця XVIII ст., на якій примітивно зображено хатину, біля якої людина з написом по-угорськи: «Печатка поселення Радванц» (Рис. 45).

Серед печаток сучасного Перечинського району Я. І. Штернберг описав печатки наступних населених пунктів: м. Перечин, села Сімер, Порошково, Дубриничі, Тур і Ремети, Заррічово. Перша відома печатка Перечина датована 1823 роком. На двоступінчастій емблемі примітивний малюнок: у верхній частині зображено церкву і три дерева, у нижній – людська постать, робітник, який випалює вапно. Легенда угорською мовою: «Perecsín helseg pecset» (Печатка поселення Перечин). Даний сюжет був зображений професійним гравером на печатці Перечина 1877 року [Штернберг, 20 квітня, с. 11] (Рис. 46). На печатці с. Сімер 1857 року зображений від, що несе геральдичний щит (червоного кольору),

а над ним три ножі (чи ложки), а вище лавровий вінок, навколо печатки легенда угорською мовою «Oszimira pecse(te) (Печ(ать) Старого Сіміра. 1857» (Рис. 47). Щодо печаток Порошкова та Дубриничів, проф. Штернберг зазначав: «Збереглася печать Порошкова 1857 року. На ній постать селянина в характерному вбранні того часу. У правій руці риба, найчастіше зображується на сільських печатах краю. У лівій, піднятій руці селянина не встановлений предмет. Напис німецькою мовою Gemein de Turia Porosko (Община Тур'я Порошко), (Рис. 48) ... Печать Дубриничів кінця XIX століття, що знаходиться в Закарпатському обласному архіві в Берегові не має малюнка. Напис угорською «Печать поселення Дубринич» [Штернберг, 20 квітня, с. 11], (Рис. 49).

Я. І. Штернберг працюючи в Національному архіві Угорщини, разом з угорським колегою виявили печать с. Тур'ї Ремети за 1846 р., на якій зображено легендарного листоношу Федора Фекете з палицею в руці і характерному головному уборі. Навколо печатки напис угорською мовою: «Печать Тур'їх Реміт Ужанського комітату» (Рис. 50). Щодо найдавнішої печатки Тур'ї Ремети, Я. І. Штернберг повідомляв: «В обласному архіві в Берегові збереглася більш рання печать села. На ній зображення частково стерте, але судячи з усього, тут виведена черепаха – символ неквапливості, спокою і мудрості. Печатка с. Зарічово, на думку Я. Штернберга, відома із середини XIX століття: «На печаті села зображено церкву (треба гадати, що церква села), а поряд високе дерево. Напис німецькою і церковнослов'янською мовами: «Gemein de Zaritschof» (Зарічов), Печать весі Зарочівська. 1858» [Штернберг, 20 квітня, с. 11], (Рис. 51).

Серед печаток та гербів сучасного Виноградівського району, проф. Штернберг описав відбитки населених пунктів міста Виноградова, смт. Вилока та Королева, сіл Шаланок, Чорнотисова. Ось, що написав дослідник з цього приводу: «Стара печать Севлюша (Виноградова – автор) не виявлена. Знайдено старий герб, відомий місцевій громадськості. На ньому на сріблястому фоні зображено три зелені листки винограду і стільки ж золотистих грон (Рис. 52). На гербі міста лінця XIX століття цей же мотив, але в іншій інтерпретації. На сріблястому фоні селянин-виноградар у характерному вбранні того часу тримає у правій руці три виноградні грона. Його одяг синього кольору, фартух – сріблястого, грона золотисті, листок і ґрунт – зелені (Рис. 53). Дещо відрізняється від цієї емблеми герб, затверджений у 1908 році. Тут виноградар в одязі угорського гусара, що тримає в руці одне велике грона. Це зображення на печаті міста 20-30-х років минулого століття». Навколо герба печатки легенда чеською та українською мовами: «Обеспі úrad SEVLUS, уряд громадський Севлюш [Штернберг, 27 квітня, с. 13], (Рис. 54).

Я. Штернберг описав герби Королева та Вилока: «На гербі Королева 80-х років XIX ст. умовне зображення фортеці і церкви, що стояла навпроти неї. Від неї справа вліво летить голуб, який символізує в релігійній емблематиці святий дух. Тут же, нібито витає в повітрі риба, яка символізує рибні

багатства Тиси. Фон щита сріблястого кольору, а ґрунт – зелений (Рис. 55) ... На гербі Вилока другої половини XIX століття, зображено човен, схожий на ті, котрими перевозили сіль із Марамороша. Справа людська постать, зліва – герб Габзбурзької імперії, а посередині – герб Угорщини. Фон щита сріблястого, людська постать червоного, а смужки знизу сріблястого і синього кольорів» [Штернберг, 27 квітня, с. 13], (Рис. 56). На печатці села Шаланки XVIII ст. «У центрі щита, обвитого декоративним вінком, три зуби дракона. Латинський напис на печаті навколо герба гласить «Печать містечка Шаланки». Виявлено також давнішу печать (XVI або XVII століття). На ній теж зуби дракона, та значно примітивніше виконання малюнка» (Рис. 57). Проф. Штернберг відшукав печатку с. Чорнотисова (до 1944 р. Чорний Ардів) часів революції 1848 – 1849 рр., з надписом: «Угочанський комітат. Чорноардів. 1849» [Штернберг, 27 квітня, с. 13].

Серед населених пунктів колишнього Мараморошського комітату, Я. І. Штернберг подав описи гербів печаток Хуста, Вишкова (Вішк), Тячева, Буштина, Рахова, Великого Бичкова (Нодь Бочко) та Ясіня. На XVII ст. відноситься печатка п'яти коронних міст комітату Мараморош. За словами, проф. Штернберга, на одній печатці знаходяться емблеми (символічні фігури – автор) п'яти населених пунктів: «Випадок, прямо скажемо, унікальний у геральдиці та сфрагістиці, щоб на одній печаті були зображені кілька міських емблем... На щиті німецької форми домінує козел – емблема Вишкова... Орел у верхньому лівому кутку щита – емблема Тячева, зображена на його печаті 1608 року. Стріла, що пронизує» орла, – емблема Хуста, а голови зубра – це геральдичні знаки Сігета і Довгого Поля. На їх гербах зображено по одній голові зубра. Напис на печаті латинською мовою «Печать п'яти привілейованих міст Мараморошського комітату Вишкова, Хуста, Довгого Поля, Сігета, Тячева» [Штернберг, 18 травня, с. 11]. У 1701 р. австрійський імператор Леопольд I оновив печать цих міст: у центрі – орел (Тячів), у лівому нижньому куті – дві схрещені стріли (Хуст), у правому нижньому куті гірський козел (Вишково), у правому куті згори – голова зубра з хрестом (Сігет), а знизу над головою праворуч – меч, ліворуч – зірка, у лівому куті згори – голова зубра (Довге Поле), знизу якої праворуч – місяць, ліворуч – зірка. Проф. Штернберг зазначав: «На основі цієї печаті в останній чверті XIX ст. створено герб п'яти коронних міст. Їх емблеми розташовані в такому ж порядку, як на печаті 1701 року. Увінчує герб угорська корона, так звана корона святого Іштвана. Напису тут нема. Кольори гербів: чорний орел – на сріблястому фоні. Стріли сріблястого кольору на синьому фоні. На емблемі Сігета – голова зубра сріблястого кольору, хрест і зірка золотисті. Меч сріблястий, а фон пурпурового кольору. Голова другого зубра чорна, місяць сріблястий, зірка золотиста» [Штернберг, 18 травня, с. 11], (Рис. 58). Найстаріший герб Хуста – це, зображення у полі герба печатки – дві сріблясті схрещені догори стріли, а між ними дві золотисті шестикутні зірки та срібний місяць (Рис. 59). Цей

герб зображений на печатці п'яти коронних міст. Після 1766 року, виникає інший міський герб із зображенням руїн Хустського замку: поле гербового щита – червоне. У 20-30 рр. минулого століття відома печатка Хуста із зображенням руїни Хустського замку, а навколо печатки напис російською і чеською мовами: «Городъ Хустъ – Округъ Хустъ, Mesto Chust – Okres Chust» [Штернберг, 18 травня, с. 11], (Рис. 60).

Щодо міської печатки Вишкова, проф. Штернберг зазначав: «На печаті села 1620 року зображено гірського козла. Виведеного крупним планом на печаті п'яти коронних міст XVII століття. Напис угорською мовою: «Місто Вишк. Ісус. 1620. Виведення імені Спасителя на печатці чи гербі – рідкісне явище. Цим жителі поселення ніби просили благословення Христа у їх многотрудному житті. Гірський козел зображений і на гербі міста останньої третини XIX століття. Форма щита сріблястого кольору, козел – коричневого, роги – сріблястого, а пагорб – зелений» [Штернберг, 18 травня, с. 11], (Рис. 61).

Перша печатка Тячева відноситься до 1608 р. На печаті зображено орла. Проф. Штернберг розтлумачив міську печатку у своїй публікації: «На ній так званий польський орел, зображений на гербі Польщі. Це зв'язано з тією роллю, яку Тячів відігравав у трансільвансько-польських економічних і політичних зв'язках XVI – XVII століть». Напис угорською мовою: «Печать міста Тячева. Цей же мотив на гербі міста останньої третини XIX століття. На малюнок чорний орел з висунутим язиком на фоні сріблястого кольору» [Штернберг, 18 травня, с. 11], (Рис. 62). У 20-30 рр. XX століття, відома печатка Буштина, на якій зображено граблі, коса і бджолиний вулик. А навколо зображення напис чеською та українською мовою: «obesní uhrad v bustine – okrestiacevo. громада буштина» [Штернберг, 25 травня, с. 12], (Рис. 63).

Про печатку м. Рахів, проф. Штернберг повідомляв: «Стара печатка Рахова не виявлена. Нам відомі два варіанти емблеми 20-30 років нашого століття, які, очевидно, відображають мотиви, попередньої печатки. На одній з них зображено голову оленя. На ній напис чеською, а також українською мовою, який гласить «сѣльскій уряд Рахов. Обесні úrad Rachov». Відома й інша печатка Рахова, на якій олень, що стоїть, дивиться геральдично вправо [Штернберг, 25 травня, с. 12], (Рис. 64). Про печатки поселень Великий Бичків та Ясіня, дослідник констатував: «На печаті Великого Бичкова 1846 року зображено селянина, який у поті чола оре землю двома волами. На ній напис угорською мовою: «Печать поселення Великий Бочко. 1846». (Рис. 65) ...На печаті Ясіня 1863 року дерево, під яким чоловік пасе кіз... Напис угорською мовою: «Печать поселення Керешмезе 1863» [Штернберг, 25 травня, с. 12], (Рис. 66).

Серед давніх печаток Великоберезнянського та Міжгірського районів, Я. Штернберг приділив увагу п'яти пунктам, а саме Великому Березному: «На печаті Великого Березного першої половини XIX століття в обрамленні лаврового вінка герб

Угорщини. Напис угорською: «Печать міста Великий Березний» [Штернберг, 8 червня, с. 13], (Рис. 67), Малому Березному: «На печаті села першої половини XIX століття примітивний малюнок головної примітності села – монастиря. Латинський напис гласить: «Печать Малого Березного» [Штернберг, 8 червня, с. 13], (Рис. 68), Лютії: «Зображуваний на печаті першої половини XIX століття, так само, як і на емблемі Рахова, олень, – одна із улюблених тварин в геральдиці... Напис угорською мовою: «Поселення Люта» [Штернберг, 8 червня, с. 13], (Рис. 69), Міжгір'ю – стара назва Волове: «Печать села Волового 50-х років XIX ст. зображено вола і шестикутну зірку. Примітністю цієї печатки є напис кирилицею «Печать села Волового» [Штернберг, 8 червня, с. 13], (Рис. 70), Прислопу: на печатці 1842 року – примітивний малюнок, на якому зображено гірського козла, що стоїть на задніх ногах, який зустрічається і на гербі Марамороського комітату. Напис угорською мовою «Печать поселення Присліп. 1842» [Штернберг, 8 червня, с. 13], (Рис. 71). На цій публікації, 8 червня 1991 р., завершуються наукові дослідження Я. І. Штернберга про герби та печатки населених пунктів Закарпаття.

Висновки. Автор у даній статті спробував проаналізувати та оцінити сфрагістику та геральдику у науковій спадщині проф. Я. І. Штернберга. Проф. Я. Штернберг працював фондах Закарпатського краєзнавчого музею, Державному архіві Закарпатської області та Угорському Національному Архіві (м. Будапешт), збираючи сфрагістичний матеріал, найкращі взірці печаток і гербів населених пунктів комітатів Берег, Мараморош, Угоча, Унг Угорського королівства Австрійської імперії. Дослідник планував видати наукове видання. Про це свідчить, кропітка робота над описом печатки (кругла, овал, прямокутна), її розміри (діаметр, довжина та ширина), легендами печаток, збір і порівняння подібних гербів і печаток населених пунктів сучасного Закарпаття. Наслідком його наукових студій стали публікації про емблеми, печатки та герби міст і сіл комітатів Берег, Мараморош, Угоча, Унг на сторінках обласної закарпатської газети «Новини Закарпаття». У даних публікаціях проф. Штернберг у науково-популярній формі ознайомив читача з гербами та печатками сіл, селищ, міст сучасної Закарпатської області, комітатськими гербами, обласним гербом Закарпаття, усього 52 населені пункти. Я. І. Штернберг підсумував, що найперша відома печатка Мукачева з 1376 р, комітатські герби з'являються після 1550 року, а найбільша кількість печаток датується 1844 роком, хоча є дати ще раніше і пізніше. Є декотрі печатки населених пунктів без датування. В окремих описах гербів, Я. Штернберг подав їх у геральдичних кольорах. Потрібно докласти чимало зусиль, щоб його публікації про печатки та герби населених пунктів (тепер Закарпатської обл.) на сторінках газети «Новини Закарпаття», по можливості, видати окремим виданням. Враховуючи, на теперішній час 13 районів Закарпатської області, є що досліджувати та публікувати з історії сфрагістики та геральдики – печаток і гербів населених пунктів краю.

Список використаних джерел

- Гречило, А., 1998. *Українська міська геральдика*, Київ-Львів, 191 с.
- Гречило, А., 2010. *Українська територіальна геральдика*, Львів: Інститут української археографії М. С. Грушевського, Українське геральдичне товариство, 280 с.
- Гречило, А., Савчук Ю., Сварник, І., 2001. *Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.)*, Київ: Брама, 400 с.
- Державний архів Закарпатської області, ф. 10, оп. 4, спр. 386, арк. 23.
- История городов и сел УССР. Закарпатская область*, 1982. Киев, 611 с.
- Качій, Ю., 1980. Одна печатка п'яти міст, *Закарпатська правда*, 2 серпня, с. 4.
- Качій, Ю., 1982. Печатки про зубрів у Карпатах, *Закарпатська правда*, 22 лютого, с. 4.
- Куликовський, В., Мариконь, Б., 2010. *Печатки. герби міст і сіл Закарпаття*, Ужгород, 112 с., іл.
- Мариконь, Б., Ньорба, В., 2010. *Геральдика Закарпаття. Герби і печатки міст, сіл і селищ*, Ужгород: Краєвиди Карпат, 96 с.
- Панченко, В., 2008. *Міські та містечкові герби України*, Київ: Просвіта, 204 с.
- Професор Штернберг Яків Ісакович. *Бібліографічний покажчик*, 1994. Ужгород, Патент, 90 с.
- Філіппов, О., 2012. *Історична символіка поселень Мукачівського району*, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 88 с.
- Штернберг, Я., 1991. Герби краю (Ужгорода та району) (Герб Ужгорода. Древності Ужгородщини. Виявлено старий герб міста. Під знаком виноградної лози), *Новини Закарпаття*, 6 квітня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Герби містечок Берегівщини: (Вари. Береги і Касонь. Легенда про пустельника і герб Зміївки), *Новини Закарпаття*, 16 березня, с. 12.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю. Герб Берегова, *Новини Закарпаття*, 2 березня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: (Емблематика Іршавщини. Емблема Ільниці. Емблема Білок і Довгого. Емблема Імстичева, *Новини Закарпаття*, 23 лютого, с. 12.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Мукачівщини (Чинадієво. Великі Лучки. Ракошино), *Новини Закарпаття*, 23 березня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Ужгородщини: (Печать Чопа. Емблеми Середнього та Великої Доброни. Печати Дравець, Радванки і Доманинець), *Новини Закарпаття*, 13 квітня, с. 12.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: 3 емблематики Перечинщини (Емблема Перечина. Емблеми Порошкова і Дубриничів. Листоноша на сільській печаті [Тур'ї Ремети], «Печать весі Зарічовскія»), *Новини Закарпаття*, 20 квітня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: Герби королівських міст Марамороша (Герб Хуста. Герб Вишкова), *Новини Закарпаття*, 18 травня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: Емблеми приміських сіл Мукачева (Емблеми Оросвигова і Підмонастиря. Емблема Паланка і Підгорода. Емблема Підгорян. Емблема Шелестова і Фрідешова), *Новини Закарпаття*, 30 березня, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: з емблематики Тячівщини і Рахівщини (Герб Тячева. Емблема Буштина. Рахів. Емблема Великого Бичкова і Ясіня), *Новини Закарпаття*, 25 травня, с. 12.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: з емблематики Великоберезнянського та Міжгірського районів (Великий Березний і Люта. Міжгір'я і Присліп), *Новини Закарпаття*, 8 червня, с. 13.
- Штернберг, Я., 1991. Міські та містечкові герби краю: Із емблематики Виноградівщини (Герб Виноградова. Герби Королева і Вилока. Емблеми Шаланок і Чорнотисова), *Новини Закарпаття*, 27 квітня, с. 13.
- Штернберг, Я., 1991. Регіональні герби краю. Герб Мукачева, *Новини Закарпаття*, 9 лютого, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Регіональні герби краю. Трохи про гербознавство. Обласний герб Закарпаття. Комітатські герби. Опис гербів, *Новини Закарпаття*, 2 лютого, с. 11.
- Штернберг, Я., 1991. Регіональні герби краю: Герб Сваляви, Волівця і Нижніх Воріт. Опис герба Сваляви. Гербові печаті Волівця і Нижніх Воріт, *Новини Закарпаття*, 16 лютого, с. 13.

References

- Derzhavnyj`y` arxiv Zakarpats`koyi oblasti, f.10, op.4, spr.386, ark. 23. [State Archives of Transcarpathian region, f. 10, op. 4, spr. 386, sheet 23] (in Ukrainian).
- Filippov, O., 2012. *Istory`chna sy`mvolika poselen` Mukachivs`kogo rajonu* [Historical symbolism of settlements of Mukachevo district], Uzhgorod: Poligrafcentr «Lira», 88 s. (in Ukrainian).
- Grechilo, A., 2010. *Ukrayins`ka tery`torial`na gerald`y`ka* [Ukrainian Territorial Heraldry], Lviv: Institute of Ukrainian Archeography after M.S Hrushevsky, Ukrainian Heraldic Society, 280 s. (in Ukrainian).
- Grechilo, A., 1998. *Ukrayins`ka mis`ka gerald`y`ka* [Ukrainian City Heraldry], Kyiv-Lviv, 191 s. (in Ukrainian).
- Grechylo, A., Savchuk Y., Svarnyk, I., 2001. *Gerby` mist Ukrayiny` (XIV – I pol. XX st.)* [Coats of arms of Ukrainian cities (XIV – first half of XX century)], Kiev: Brahma, 400 s. (in Ukrainian).
- Kachiy, Y., 1980. *Odna pechatka p'yaty` mist* [One Seal of Five Cities], *Zakarpats`ka pravda*, 2 serpnya, s. 4. (in Ukrainian).
- Kachiy, Y., 1982. *Pechatky` pro zubriv u Karpatax* [Seals about bisons in the Carpathians], *Zakarpats`ka pravda*, 22 lyutogo, s. 4. (in Ukrainian).
- Kulikovskiy, V., Marikon, B., 2010. *Pechatky`. gerby` mist i sil Zakarpattya* [Seals. Coat of arms of cities and villages of Transcarpathia], Uzhgorod, 112 s., il. (in Ukrainian).
- Marikon, B., Nyorba, V., 2010. *Gerald`y`ka Zakarpattya. Gerby` i pechatky` mist, sil i sely`shh* [Heraldry of Transcarpathia. Coats of arms and seals of cities, villages and towns], Uzhgorod: Landscapes of the Carpathians., 96 s. (in Ukrainian).
- Panchenko V., 2008. *Mis`ki ta mistechkovi gerby` Ukrayiny`* [Urban and town emblems of Ukraine,], Kiev: Prosvita, 204 s. (in Ukrainian).
- Professor Shternberg Yakov Isakovich. *Bibliografichny`y` pokazhchy`k* [Bibliographic Index], 1994. Uzhgorod, Patent, 90 s. (in Ukrainian).
- Shternberg ,Ya., 1991. *Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: Iz emblematy`ky` Vy`nogradivshhy`ny` (Gerb Vy`nogradova. Gerby` Koroleva i Vy`loka. Emblemy` Shalanok i Chornoty`sova)* [City and town emblems of the region: From the emblematics of

Vynohradovo district (Coat of Arms of Vinohradovo. Coats of arms of Korolevo and Vilky. Emblems of Shalanok and Chornotysov)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 27 kvitnya, s. 13. (in Ukrainian).

Shternberg Ya., 1991. Gerby` mistechok Beregivshhy`ny`: (Vary`. Beregy` i Kason`. Legenda pro pustel`ny`ka i gerb Zmiyivky`) [Coats of arms of the towns of the Berehovo district: (Vary. Berehy and Kason. Legend of the hermit and the coat of arms of Zmijivka)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 16 bereznya, s. 12. (in Ukrainian).

Shternberg Ya., 1991. Regional`ni gerby` krayu: Gerb Svalyavy`, Volivcyia i Ny`zhnix Vorit. Opy`s gerba Svalyavy`. Gerbovi pechati Volivcyia i Ny`zhnix Vorit [Regional coats of arms of the region: Coat of arms of Svalyava, Volovets and Nyzhni Vorota. Description of the Svalyava coat of arms. Coat of Arms of Volovets and the Lower Gate], *Novy`ny` Zakarpattya*, 16 lyutogo, s. 13. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Gerby` krayu (Uzhgoroda ta rajonu) (Gerb Uzhgoroda. Drevnosti Uzhgorodshhy`ny`. Vy`yavleno stary`j gerb mista. Pid znakom vy`nogradnoyi lozy`) [Coats of arms of the Area (Uzhhorod and its district) (Coat of arms of Uzhhorod. Antiquities of Uzhhorod district. The old coat of arms of the city is revealed. Under the sign of the vine)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 6 kvitnya, s.11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu. Gerb Beregova [City and town emblems of the region. Berehovo Coat of Arms], *Novy`ny` Zakarpattya*, 2 bereznya, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: (Emblematy`ka Irshavshhy`ny`. Emblema Il`ny`ci. Emblema Bilok i Dovgogo. Emblema Imsty`cheva [City and town coats of arms of the region: (Emblematics of Irshava district. Emblem of Ilnytsia. Emblem of Bilky and Dovhe. Emblem of Imstichev)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 23 lyutogo, s. 12. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: 3 emblematy`ky` Mukachivshhy`ny` (Chy`nadiyevy. Vely`ki Luchky`. Rakoshy`no) [City and town emblems of the region: from the emblematics of the Mukachevo district (Chinadievo. Velyki Luchky. Rakoshyno)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 23 bereznya, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: 3 emblematy`ky` Uzhgorodshhy`ny`: (Pechat` Chopa. Emblemy` Seredn`ogo ta Vely`koyi Dobroni. Pechati Dravec`, Radvanky` i Domany`necz`) [City and town coats of arms of the Area: From the emblematics of Uzhhorod district: (Chop Seal. Emblems of Serednia and Velyka Dobron. Seals of Dravtsi, Radvanka and Domanyntsi)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 13 kvitnya, s. 12. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: 3 emblematy`ky` Perechy`nshhy`ny` (Emblema Perechy`na. Emblemy` Poroshkova i Dubry`ny`chiv. Ly`stonosha na sil`s`kij pechati [Tur`yi Remety`], „Pechat` vesi Zarichovskiya”) [City and town emblems of the region: From the emblematics of Perechyn district (Perechyn emblem. Emblems of Poroshkovo and Dubrynichi. Postman on a rural seal [Turja Remeta], “Seal of the Zarichovsky weight”), *Novy`ny` Zakarpattya*, 20 kvitnya, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: Emblemy` pry`mis`ky`x sil Mukacheva (Emblemy` Orosvy`gova i Pidmonasty`rya. Emblema Palanka i Pidgoroda. Emblema Pidgoryan. Emblema Shelestova i Frideshova) [City and town coats of arms of the region: Emblems of suburban villages of Mukachevo (Emblems of Oroswig and Pidmonastyr. Emblem of Palanok and Pidhorod. Emblem of Pidhorian. Emblem of Shelestov and Frideshov)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 30 bereznya, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: Gerby` korolivs`ky`x mist Maramorosha (Gerb Xusta. Gerb Vy`shkova) [City and town coats of arms of the area: Coats of arms of the royal cities of Maramoros (Coat of arms of Khust. Coat of arms of Vyshkov)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 18 travnya, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: z emblematy`ky` Tyachivshhy`ny` i Raxivshhy`ny` (Gerb Tyacheva. Emblema Bushty`na. Raxiv. Emblema Vely`kogo By`chkova i Yasinya) [City and town emblems of the area: from the emblematics of Tyachevo district and Rakhiovo district (Coat of arms of Tyachiv. Emblem of Bushtyno. Rakhovo. Emblem of Velykii Bychkiv and Yasinia)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 25 travnya, s. 12. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Mis`ki ta mistechkovi gerby` krayu: z emblematy`ky` Vely`kobereznyans`kogo ta Mizhgirs`kogo rajoniv (Vely`ky`j Berezny`j i Lyuta. Mizhgir`ya i Pry`slip) [City and town coats of arms of the region: from the emblematics of the Velyky Berezny and Mizhhirja districts (Velykii Berezni and Liuta. Mizhhirja and Prysliip)], *Novy`ny` Zakarpattya*, 8 chervnya, s. 13. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Regional`ni gerby` krayu. Gerb Mukacheva [Regional coats of arms of the region. Coat of arms of Mukachevo], *Novy`ny` Zakarpattya*, 9 lyutogo, s. 11. (in Ukrainian).

Shternberg, Ya., 1991. Regional`ni gerby` krayu. Troxy` pro gerboznavstvo. Oblasny`j gerb Zakarpattya. Komitats`ki gerby`. Opy`s gerbiv [Regional coats of arms of the region. A little about heraldry. Regional coat of arms of Transcarpathia. Committal emblems. Description of coats of arms], *Novy`ny` Zakarpattya*, 2 lyutogo, s. 11. (in Ukrainian).

Y`story`ya gorodov y` sel USSR. Zakarpatskaya oblast` [History of cities and villages of the USSR. Transcarpathian region], 1982. Kiev, 611 s. (in Russian).

SUMMARY

SPHRAGISTICS AND HERALDRY IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF PROFESSOR YAKOV ISAKOVICH STERNBERG

Ivan Myskov

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Culture and Social and Humanitarian Disciplines of the Transcarpathian Academy of Arts, Doctoral Student, SHEE «Uzhhorod National University»

In this article the author tried to analyze and evaluate the sphragistics and heraldry in the scientific heritage of prof. Ya. I. Sternberg. Prof. Ya. Sternberg worked in the collections of the Transcarpathian Museum of Local History, at the State Archives of the Transcarpathian Region and the Hungarian National Archives in Budapest, collecting sphragistic material, the best specimens of the seals and emblems of the settlements of the county (comitat) of Bereg,

Maramorosh, Ugocha, Ung of the Hungarian Kingdom of the Austrian Empire. The researcher planned to publish a scientific publication. This is evidenced by the painstaking work on the description of the seal (round, oval, rectangular), its size (diameter, length and width), legends of seals, collection and comparison of similar emblems and seals of settlements of modern Transcarpathia. Ya. I. Shternberg collected a sufficient number of prints of the seals, coat of arms of cities and villages of the County (comitat) coat of arms of Bereg, Maramorosh, Ugocha, Ung of the Hungarian Kingdom of the Austrian Empire, and separate drawings of the seals Ung county. Among the sphragistic material are the prints of the seals of Fornos (1844), Gorond (1844), Hatmeg (1844), Kish Logo (1844), Kish Martynka (1844), Lisarnia (1852), Mishkarovytsia (1844), Mistyche (1844), Davidgasa (1862), Ronafalu (1888), Kish Solva (1888), Tivadar (1785), Sobatin, Vari (1844), Verebesh (1890), Veretske (1889), Abranka (1890), Schonborn (1844), Bubolishka (1844), Chomonina (1844), Dishkovitsa (1889), Dunkofalva (1879), Felsho Grabovnitza (1844), Felsho Veretske (1844), Olsho Neresnitse (1842), Felsho Apsha, Irgolntz (1842), Gustkoz, Wishk (1901), Izke (1904), etc. His scientific studies resulted in publications on the emblems, seals and coat of arms of the cities and villages of the County (comitat) of Bereg, Maramorosh, Ugocha, Ung on the pages of the Transcarpathian Regional newspaper «Transcarpathian News». In these publications, prof. Stenberg in a popular scientific form introduced the reader to the coat of arms and seals of villages, settlements, cities of the modern Transcarpathian region, the county emblems, the regional coat of arms of Transcarpathia, all 52 settlements. Among the villages, towns and cities that received the researcher's attention were published the seals and coats of arms of Mukachevo, Svalyava, Volovets, Nyzhni Vorota, Irshava, Ilynytsya, Bilky, Imstychev, Berehovo, Var, Beregiv, Kosyno, Zmiivka, Chinadijevo, Velyki Luchky, Rakoshyno, Rosvyhovo, Pidmonastyr, Palanok, Pidhorod, Pidhoryany, Shelestov, Frideshov, Uzhhorod, Chop, Velyka Dobron, Serednie, Dravtsi, Radvanka, Domanyntsi, Perechyn, Simer, Poroshkovo, Dubrynychy, Turja Remeta, Zarichevo, Vynohradovo, Shalanky, Chornotysov, five crown cities of Siget and Dovhe Pole (Romania), Vyshkovo, Khust, Tiachevo, Bushtyno, Rakhovo, Velykii Bychkiv, Velykii Bereznii, Malii Bereznii, Liuta, Mizhhirja, Pryslop. Prof. Shternberg summarized that the first known Mukachevo seal was since 1376, the County coats of arms appeared after 1550, and the largest number of seals date from 1844, although there are dates even earlier and later. There are some seals of settlements without dating. In separate descriptions of coats of arms, Ya. Sternberg presented them in heraldic colors. Publications of 1991 are very relevant nowadays, because many settlements of Transcarpathia still do not have their «historical» coats of arms. Every effort should be made to publish, as far as possible, separate publications on the seals and coats of arms of settlements (now the Transcarpathian region) on the pages of the 'Transcarpathian News' newspaper. Taking into consideration that there are the current 13 districts of the Transcarpathian region, there is something to explore and publish from the history of sphragistics and heraldry – seals and coats of arms of settlements of the region.

Keywords: professor, researcher, archive, document, heraldry, coat of arms, sphragistics, seal, seal imprint, coat of arms seal, emblem, shield, village, town, city, county (comitat).

ІЛЮСТРАЦІЇ

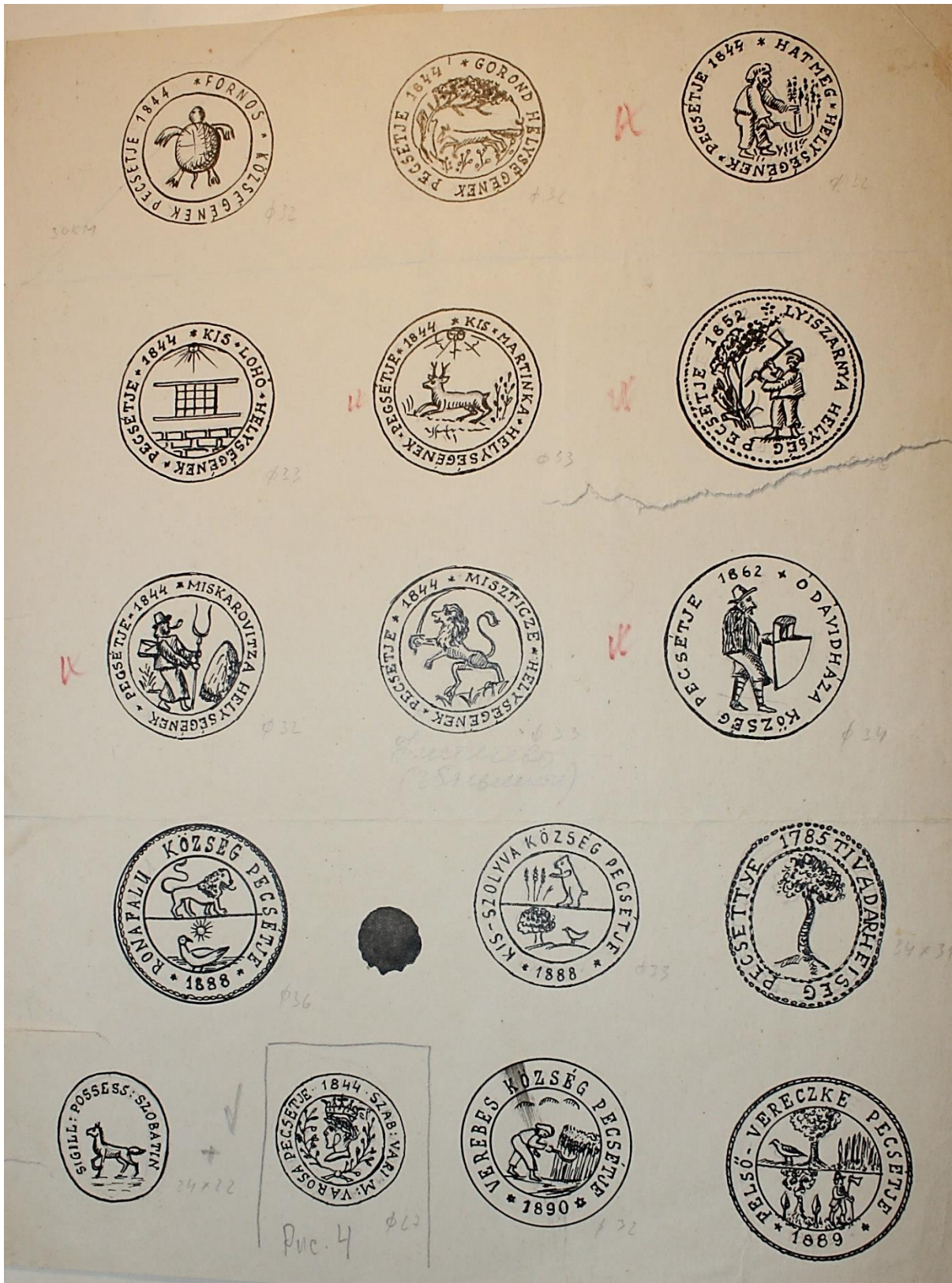

Рис. 1. З власного архіву проф. Штернберга. Фото автора.

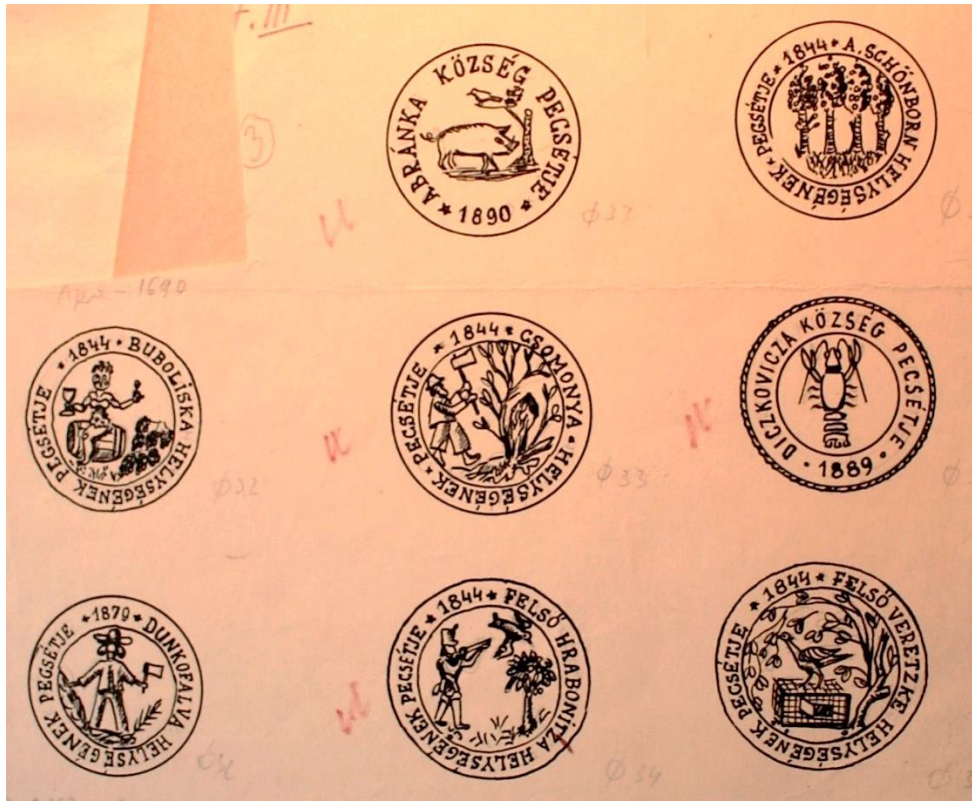

Рис. 2. З власного архіву проф. Штернберга. Фото автора.

Рис. 3. З власного архіву проф. Штернберга. Фото автора.

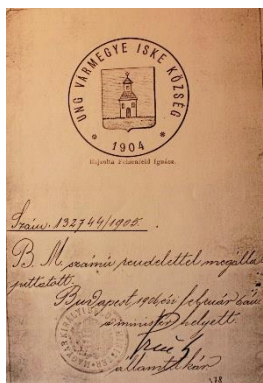

Рис. 4. З власного архіву проф. Штернберга. Фото автора.

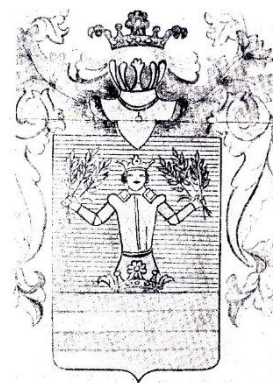

Рис. 5. Герб Ужанського комітату [Штернберг, 2 лютого, с.11]

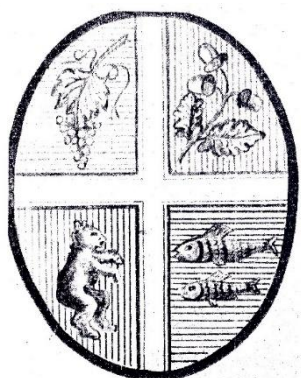

Рис. 6. Герб Березького комітату [Штернберг, 2 лютого, с.11]

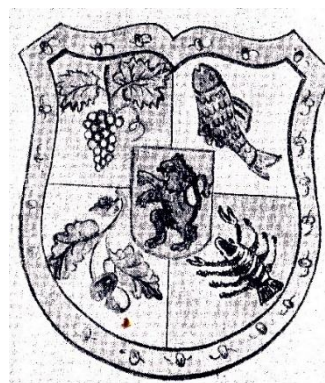

Рис. 7. Герб Угочанського комітату [Штернберг, 2 лютого, с.11]

Рис. 8. Печать Св. Мартина [Штернберг, 9 лютого, с.11]

Рис. 9. Печатка Сваляви 1878 р. [Штернберг, 16 лютого, с.13]

Рис. 10. Печатка Волівця 1844 р. [Штернберг, 16 лютого, с.13]

Рис. 14. Печатка с.Імстичево 1844 р. [Штернберг, 23 лютого, с.12]

Рис.11. Печатка Нижніх Воріт 1844 р. [Штернберг, 16 лютого, с.13]

Рис. 15. Печатка с.Ільниця [Штернберг, 23 лютого, с.12]

Рис. 12. Відбиток печатки м. Сваляви [Штернберг, 23 лютого, с.12]

Рис. 16. Перша печатка Берегова [Штернберг, 2 березня, с.11]

Рис.13. Печатка с.Білки [Штернберг, 23 лютого, с.12]

Рис. 17. Друга печатка Берегова [Штернберг, 2 березня, с.11]

Рис. 18. Герб Берегова за часів Австро-Угорської імперії [Штернберг, 2 березня, с.11]

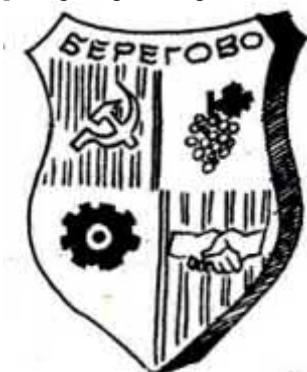

Рис. 19. Радянський герб Берегова [Штернберг, 2 березня, с.11]

Рис. 20. Печатка с.Вари 1659 р. [Штернберг, 16 березня, с.12]

Рис. 21. Матриця печатки с. Берегів 1567 р. [Штернберг, 16 березня, с.12]

Рис. 22. Печатка с.Косино [Штернберг, 16 березня, с.12]

Рис.23. Печатка с.Зміївки [Штернберг, 16 березня, с.12]

Рис. 24. Герб с. Чинадієво [Штернберг, 23 березня, с.11]

Рис. 25. Відбиток печатки Мукачівсько-Чинадіївської домінії [Штернберг, 23 березня, с.11]

Рис. 26. Печать с. Великі Лучки 1844 р. [Штернберг, 23 березня, с.11]

Рис. 30. Печатка с.Підмонастир [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 27. Сажовий відбиток печатки с. Великі Лучки 1856 р. [Штернберг, 23 березня, с.11]

Рис. 31. Печатка с.Паланок [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 28. Печатка с.Ракошино 1844 р. [Штернберг, 23 березня, с.11]

Рис. 32. Печатка с.Підгород [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 29. Печатка с.Росвигово [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 33. Печатка с. Підгоряни 1844р. [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 34. Печатка с. Шелестово 1844 р. [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 38. Печатка м. Унг 1591 р. [Штернберг, 6 квітня, с.11]

Рис. 35. Печатка поселення Фрідешова [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 39. Печатка ужгородського цеху чоботарів 1608 р.[Штернберг, 6 квітня, с.11]

Рис. 36. Печатка с. Грабівниця 1720 р. [Штернберг, 30 березня, с.11]

Рис. 40. Печатка ужгородського цеху ювелірів 1683 р.[Штернберг, 6 квітня, с.11]

Рис. 37. Печатка поселення Нижня Грабівниця [ДАЗО, ф. 10, оп.4, спр. 386, арк. 23]

Рис. 41. Печатка м. Чоп [Штернберг, 13 квітня, с.12]

Рис. 42. Печатки с. Велика Добронь 1777, 1844 рр. [Штернберг, 13 квітня, с.12]

Рис. 43. Печатка містечка Середне [Штернберг, 13 квітня, с.12]

Рис. 44. Печатка поселення Дароц (Дравці) [Штернберг, 13 квітня, с.12]

Рис. 46. Печатки м. Перечин 1823, 1877 рр. [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 45. Печатка поселення Радвань (Радванька) [Штернберг, 13 квітня, с.12]

Рис. 47. Печатка с. Сімер 1857 р. [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 48. Печатка с. Порошково [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 49. Печатка с. Дубриничі [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 50. Печатка с. Тур'ї Ремети 1846 р. [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 51. Печатка с. Зарічово 1858 р. [Штернберг, 20 квітня, с.11]

Рис. 52. Старий герб Виноградова [Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 53. Герб Виноградова кінця ХІХ ст. [Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 54. Печатка м. Виноградів 30-х рр. ХХ ст. чехословацької доби Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 55. Печатка Королева [Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 56. Печатка Вилока [Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 59. Найстаріший герб Хуста [Штернберг, 18 травня, с.11]

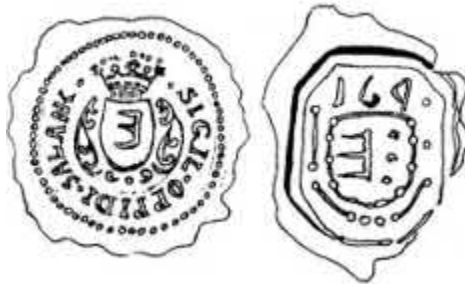

Рис. 57. Печатки с. Шаланки [Штернберг, 27 квітня, с.13]

Рис. 58. Печатки п'яти коронних міст комітату Мараморос XVII – наприкінці XIX ст. [Штернберг, 18 травня, с.11]

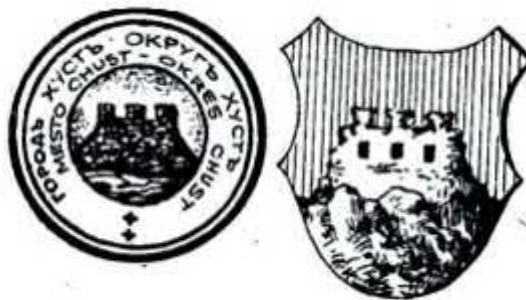

Рис. 60. Печатка та герб Хуста з мотивом руїн місцевого замку [Штернберг, 18 травня, с.11]

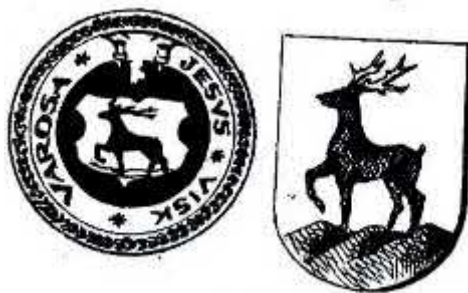

Рис. 61. Печатка 1620 року та міський герб Вишкова останньої третини XIX ст. [Штернберг, 18 травня, с.11]

Рис. 62. Печатка 1608 року та міський герб Тячева останньої третини XIX ст. [Штернберг, 25 травня, с.12]

Рис. 63. Печатка громади Буштина [Штернберг, 25 травня, с.12]

Рис. 65. Печатка Велико Бичкова 1864 р. [Штернберг, 25 травня, с.12]

Рис. 64. Печатки м. Рахів [Штернберг, 25 травня, с.12]

Рис. 66. Печатка селища Ясіня 1863 р. [Штернберг, 25 травня, с.12]

Рис. 69. Печатка с. Люта [Штернберг, 8 червня, с.13]

Рис. 67. Печатка Великого Березного [Штернберг, 8 червня, с.13]

Рис. 70. Печатка с. Волового (Міжгір'я) [Штернберг, 8 червня, с.13]

Рис. 68. Печатка Малоого Березного [Штернберг, 8 червня, с.13]

Рис. 71. Печатка с. Присліп 1842 р. [Штернберг, 8 червня, с.13]